

De kinderprenten van A.W. Sijthoff

AERNOUT BORMS

Eén van de actiefste uitgevers van kinderboeken in de tweede helft van de negentiende eeuw was A.W. Sijthoff uit Leiden. Dat hij in drie verschillende series bijna honderd kinderprenten uitgaf, is minder bekend.

Sijthoff begon met zijn drukkerij en uitgeverij in 1851 en er kwamen al snel kinderboeken van de persen. De eerste jaren betrof het vooral titels die hij van andere uitgevers overnam of voor hen drukte¹, daarna steeds meer oorspronkelijke uitgaven. Sijthoff vatte zijn taak als uitgever serieus op, ook waar het kinderboeken betrof. Pas twee jaar actief als drukker, kreeg hij voor *Het gulden boekje voor lieve kleinen* een eervolle vermelding van de Maatschappij voor Nijverheid voor de fraaie uitvoering.² In 25 jaar bouwde hij een kinderboekenfonds op van meer dan 400 titels, deels vertaalde jeugdlectuur, maar ook veel Nederlands werk, geschreven door vrijwel alle bekende auteurs van kinderboeken uit die tijd, onder wie Agatha (R. de Goeje), P.J. Andriessen, E. Gerdes, J.J.A. Goeverneur, P. Louwerse, W.F. van Oostveen en A. Ising.³

Weinig aandacht kreeg Sijthoff tot dusver als uitgever van kinderprenten.⁴ In drie series gaf hij bijna honderd verschillende bladen uit die via scholen en boekhandelaren werden verspreid. Ondanks de enorme hoeveelheid prenten die van de persen rolde, is een betrekkelijk klein aantal bewaard gebleven. Zoals gebruikelijk bij centsprenten zijn ook die van Sijthoff zeldzaam geworden. Van de door hem uitgegeven prentenboeken, vaak gedrukt van dezelfde houtblokken als de kinderprenten, bleven er ook weinig over.

DE KINDERPRENT OMSTREEKS 1850

Van oudsher waren houtsneden die als losse prenten werden verkocht populair. Prenten van heiligen, bidprentjes, bedevaartsvaantjes en dergelijke speelden een belangrijke rol in het godsdienstig leven van het volk vanaf de vijftiende tot ver in de twintigste eeuw. In de Nederlanden bleef de goedkope houtsnede, elders grotendeels verdrongen door de kopergravure, voor profane en religieuze onderwerpen geliefd. Uit deze volksprenten, vanwege hun kostprijs ook wel centsprenten genoemd, ontwikkelde zich in de achttiende eeuw een soort die vooral voor kinderen was bedoeld. Deze prenten verhaalden over bijbelse onderwerpen, natuurverschijnselen, rampen, vorstenhuizen, oorlogen, helden en boeven; maar ook over beroepen, het ABC, de getallen, sprookjes en verhalen uit de wereldliteratuur. Ze bevatten soms één, maar vaker meer afbeeldingen met wat tekst, als een stripverhaal in rijen gerangschikt. Het zijn prenten die opvallen door de eenvoudige opzet, de ongekunstelde uitvoering en de naïviteit van de voorstellingen.

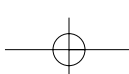
Hoewel naar de huidige maatstaven in artistiek opzicht de bloei van de kinderprent omstreeks 1850 voorbij was, bereikten de productie en de afzet van deze prenten juist daarna een grote hoogte. De beschikbaarheid van goedkoop machinaal geproduceerd papier en de snelpers, waarmee vier keer zo snel als met de handpers gedrukt kon worden, hield de prijs van de prenten laag, terwijl de uitgever een behoorlijke winst kon behalen.⁵ Door de toename van het vervoer te water en per spoor verliep ook de afzet sneller en goedkoper.

Verspreiding van de kinderprenten in deze tijd gebeurde vooral door boekhandelaren, maar ook steeds meer via scholen, onder meer door de bemoeienis van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. De concurrentie was echter hevig. Goedkope prenten in houtsnede of steendruk uit België, Duitsland en Frankrijk overspoelden Nederland, waardoor de meeste uitgevers van kinderprenten van de markt werden verdreven. Van de ruim dertig Nederlandse uitgevers die tussen 1800 en 1850 de traditionele kinderprenten⁶ op de markt brachten, waren er na 1850 nog maar enkele over.

Derde prent over Robinson Crusoe uit de serie 'Nieuwe Hollandsche Kinderprenten'. De blokken zijn afkomstig van de uitgever Fuhri. (Foto: collectie auteur)

PRENTEN TOT NUT VAN HET ALGEMEEN

In het begin van de negentiende eeuw liet de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, kortweg het Nut, een aantal kinderprenten uitgeven dat door haar was goedgekeurd.⁷ Het Nut beoogde met deze 'leerzame schoolprenten' de inhoudelijke en pedagogische kwaliteit van de kinderprenten te verhogen. Door grootscheepse verspreiding via handelaren en scholen hoopte het Nut niet alleen de kinderen, maar ook de volwassenen tot lezen aan te zetten en zo de burgerlijke normen en waarden te laten doordringen. In 1852 vond het Nut dat de strijd met de 'binnen- en buitenlandse producten van wansmaak' opnieuw moest worden aangeboden en organiseerde een prijsvraag. Volgens het programma of reglement van deze wedstrijd werd van deelnemende uitgevers verwacht dat zij een serie van tien prenten vervaardigden. Vijf onderwerpen werden voorgeschreven: Bijbelsche Geschiedenis, Nederlandsche Hoofdgebouwen, Kennis der Natuur en het Beroepsleven, Overzeesche Gebiedsdelen en 's Lands Historie. Ieder onderwerp moest op twee prenten worden verbeeld. De beste serie schoolprenten zou door het Nut worden bekroond en met haar steun worden verspreid. De prijs voor de uitgever was een premie van driehonderd gulden.⁸

Twee uitgevers zonden prenten in: A.W. Sijthoff en J. Schuitemaker⁹ uit Purmerend, een uitgever die Sijthoff beschouwde als voorbeeld én als grootste concurrent.¹⁰ Als koopman-idealist was Sijthoff het volledig eens met het Nut dat er veel 'de Oud-Nederlandsche taal en zeden bedervenden [prenten]' op de markt waren, waartegen een dam moest worden opgeworpen. In zijn aanbiedingsbrief bij de ingezonden prenten schrijft hij: 'Wil men [behalve] de Belgische, helaas ook de inlandsche prenten verdringen, dan moet men goedkoope prenten [...] leveren [...] om waarlijk de slechte prenten uit te roeijen.' Hiervoor was veel geld nodig, waarvan Sijthoff ook nog een berekening gaf.¹¹ Hij zag zijn inzending van een tiental *Prenten tot Nut van het Algemeen* bekroond en wist zich nu verzekerd van de medewerking van het Nut om op grote schaal de prenten te verspreiden.¹² Met een advertentie in het *Nieuwsblad voor de Boekhandel* liet hij weten dat zijn prenten waren bekroond, dat twaalf prenten gereed waren voor de verkoop en dat de serie tot vierentwintig prenten zou worden uitgebreid.¹³

Om te beginnen moest Sijthoff nogal wat investeren in deze onderneming. Alle leden van het Nut kregen een serie bekroonde prenten die de uitgever in principe gratis ter beschikking moest stellen. Op voorschrift van het Nut werd de eerste serie van tien prenten voor de leden gebundeld in een omslag, waarop doel en herkomst van de prenten was aangegeven.¹⁴ Het ging daarbij niet om kinderachtige aantallen: het Nut telde ongeveer 15.000 leden, zodat Sijthoff niet minder dan 150.000 prenten met een handelswaarde van f1.500,- weggaf. Het Nut kwam Sijthoff in deze kosten enigszins tegemoet doordat het de uitgever, behalve de prijs van f300,- nog eens f500,- betaalde.¹⁵ De departementen van het Nut en de boekhandel verspreidden de *Prenten tot Nut van het Algemeen* als losse prenten, maar ook met achttien exemplaren gebundeld in het *Prentenboek tot Nut van het algemeen*.¹⁶ De Nuts-prenten werden in zes varianten op de markt gebracht: gedrukt op drie verschillende soorten papier en iedere soort dan nog gekleurd en ongekleurd. De duurste prentsoort kostte gekleurd bijna achtmaal zoveel als de goedkoopste ongekleurde.

Nu bleek het Nut nog niet in alle opzichten tevreden met de prenten. Toen Sijthoff de serie ging herdrukken, wilde het Nut dat de prenten werden aangepast.¹⁷ Het hoofdbestuur van het Nut vond in de eerste, bekroonde serie prenten te veel onderwerpen '...volstrekt ongeschikt voor dragelijke onderschriften'. Het wilde een selectie uit de onderwerpen, zelfs als daarbij minder dan tien prenten overbleven en het voorstel van Sijthoff voor

een uitbreiding met acht of tien prenten werd van tafel geveegd. J. Brester, de gecommitteerde voor de schoolprenten van het Nut, liet Sijthoff weten dat '... het predikaat Bekroond ... enz. hieraan niet kan worden verleend [...] de serie is te planloos, als door het toeval geregideerd'.¹⁸ De samenwerking tussen Sijthoff en het Nut verliep steeds stroever. Bovendien was Sijthoff teleurgesteld dat het Nut hem geen drukopdrachten voor schoolboeken gunde.¹⁹ Sijthoff wilde aanvankelijk een serie uitgeven van 48 prenten, die later werd teruggebracht tot 24. De serie *Prenten tot Nut van het Algemeen* bleef echter op twintig prenten steken. De jonge, ambitieuze en succesvolle uitgever kon zich ten slotte niet meer voegen in de trage en bevoogdende werkwijze van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen²⁰ en zocht andere wegen om de nog lucratieve markt voor kinderprenten te bedienen.

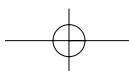
'Nederlandsch Oost-Indië', Nuts-prent met Indische personages, vissers en handelaren in vogels. De onderschriften zijn weinig informatief en laatdunkend van toon.
(Foto: collectie auteur)

'De Oostindische eilanden' uit het *Prentenmagazijn voor de Jeugd* van Schuitemaker, herdrukt door Noothoven van Goor. De prent met een landkaart en drie gezichten op Indië met teksten is informatief en niet belerend. Hij lijkt beter in het streven van 't Nut te passen dan de Indische Nuts-prenten van Sythoff. (Foto: collectie auteur)

SIJTHOFFS PRENTENBOEK

Kort na de oprichting van zijn bedrijf stichtte Sijthoff een houtgraveerschool, waarvoor hij de begaafde graveur R.J. van Arum als directeur aantrok. Zo kon hij zijn publicaties snel en tegen lage kosten voorzien van illustraties. Toch was het illustreren met houtgravures duur. Het ontwerp, de redactie, het palmhout en het graveren van één Nuts-prent kostte bijna honderd gulden. Uitgevers probeerden dan ook hun blokken voor meer dan één uitgave te gebruiken. Kinderprenten bleken daarvoor heel geschikt: een serie aardige plaatjes, wat

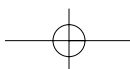
Het is opmerkelijk dat Sijthoff hiermee prenten in de handel bracht die qua vorm en inhoud niet beter waren dan de prenten die hij met het Nut wilde uitroeien. De afbeeldingen vertonen weinig samenhang en de teksten zijn zelden informatief of humoristisch. Waarschijnlijk vonden kinderen dit soort prenten, ook wel ‘macedoines’ genaamd, aardig om te kleuren, de plaatjes uit te knippen en er hun eigen plakboeken mee samen te stellen. Deze eerste uitgave beliep 4.000 stel, of bijna 100.000 prenten en Sijthoff pakte de verkoop voortvarend aan. In het voorjaar stuurde hij verkoper Faber op pad om de kinderprenten aan boekhandelaren te verkopen.²⁵ Acht maanden later had Faber al 2.600 stel prenten verkocht; gekleurd of ongekleurd, als losse prenten of gebundeld in *Het grootste prentenboek*.²⁶ Met de aflevering van de Nuts-prenten was Sijthoff toen net begonnen.

‘Staalkaart van onze natuurgenoeten’. De uitgever kan bij deze prent niet worden betrapd op moraliseren of beleren, maar evenmin op enige creativiteit. Dergelijke prenten zijn bedoeld voor een kritiekloos kinderpublik en verheffen de Nederlandse kinderprent niet zoals Sijthoff dat bedoelde. (Foto: collectie auteur)

EEN NIEUWE SERIE PRENTEN

Het grote offensief met Nuts-prenten, waardoor de slechte prenten zouden worden ‘uitgeroeid’, kwam niet van de grond. Wellicht met de gedachte ‘if you can’t beat them, join them’ kwam Sijthoff in 1857 met de *Nieuwe Hollandsche Kinderprenten*. Het was een serie van achtenveertig bladen, weinig samenhangend, traditioneel en strak ingedeeld met zes tot twintig afbeeldingen, die vergezeld gingen van een rijmpje, vermoedelijk van de hand van J. Schenkman.²⁷ Ook voor deze serie putte Sijthoff uit de ruime voorraad eerder gebruikte gravures. Zo zijn er drie prenten over Robynson Crusoe geheel geïllustreerd met gravures van Fuhri. Men treft er veel titelloze prenten aan met allerlei voorwerpen, taferelen en personages die soms de wonderlijkste combinaties van afbeeldingen opleveren. Er zijn pren-

ten met afbeeldingen van beroemde personen, bekende gebouwen en onderwerpen uit het Oude Testament. Op enkele prenten over ambachten en beroepen komen we afbeeldingen tegen die ook op de Nuts-prenten stonden. Helaas kennen we van deze serie geen oplagecijfers. Dat in geen enkele openbare verzameling van centsprenten een volledige reeks voorhanden is, doet vermoeden dat het succes niet erg groot was.

'Allerlei' is een pretentieloze 'macedoine' uit de serie 'Sythoff's Prentenboek'. Waar mogelijk wordt gretig gemoraliseerd in de onderschriften, maar humor lijkt verboden. (Foto: collectie auteur)

DE KINDERPRENT WORDT SCHOOLPLAAT

A.W. Sijthoff was al sinds 1850 lid van het departement Leiden van het Nut.²⁸ Daardoor bleef hij goed op de hoogte van wat zich bij het Nut afspeelde. Het departement Vlissingen deed op de algemene vergadering van 1856 het voorstel om een serie bijbelprenten voor schoolgebruik uit te geven. Dat het voorstel van Vlissingen werd afgestemd en het hoofdbestuur van het Nut haar goedkeuring niet aan zulke prenten wilde geven, verhinderde Sijthoff niet zo'n serie uit te geven en deze als schoolplaten aan dat departement aan te bieden. Nu had het departement Vlissingen voor haar scholen al Duitse bijbelprenten aangeschaft en berichtte het Sijthoff dat deze de ongevraagd toegezonden prenten bij de secretaris van het departement kon afhalen.²⁹

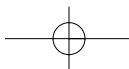
Hij liet zich hierdoor niet ontmoedigen en vond de Nederlandsche Protestantenvbond bereid de prenten te gebruiken voor catechisatie en op de zondagsscholen. De Leidse predikant W.A. Elberts gaf een getuigschrift af voor de correctheid van de prenten, die werden uitgegeven als *Bijbelsche Historieplaten ten dienste van het Onderwijs op Catechisatiën en Zondagsscholen*.³⁰ Ondanks alle inspanningen werd de serie geen succes. Met de uitgave zette Sijthoff in Nederland wel een nieuwe trend: die van de schoolplaten. In het aanschouwelijk onderwijs ging men prenten gebruiken, vaak op groot formaat. Ook het Nut is deze weg ingeslagen.³¹ Dergelijke schoolplaten, waartoe ook de bijbelplaten van H.J. Lummel en de schoolplaten van Cornelis Jetses en anderen behoren, rekent men niet tot de kinderprenten.

'Ziet gij dit tweetal biddend daar?' De prent geeft een aantal onsamenhangende tafereeltjes van twee of meer personen met rijmende teksten, waarin kinderen belerend worden toesproken. (Foto: collectie auteur)

'Het groot Badhuis te Scheveningen.' Een aantal afbeeldingen komt ook voor op twee Nuts-prenten. (Foto: collectie auteur)

'Vaderlandsche geschiedenis', waarin de goeden en de slechten uit de Tachtigjarige Oorlog overduidelijk worden onderscheiden. Qua feitelijke informatie is deze kinderprent pover.

(Foto: collectie auteur)

PRENTENBOEKEN: SPIN-OFF VAN DE KINDERPRENTEN

Voor Sijthoff begon met het uitgeven van kinderprenten had hij de markt verkend. Via de boekhandelaar Van Kesteren, zijn agent in Amsterdam, vroeg hij bij enkele prentuitgevers de prijzen op. Van Schuitemaker uit Purmerend nam Sijthoff het productmodel over. Dit kwam erop neer dat naast de kinderprenten ook prentenboeken en een magazijn of tijdschrift werd uitgegeven. Daarnaast had Sijthoff nog plannen voor een almanak. In al deze geïllustreerde uitgaven konden de houtblokken opnieuw worden gebruikt.

Hierboven werd al het *Grootste Prentenboek* genoemd, dat een bundeling was van de eerste serie van 24 prenten.³² De hierin gebruikte houtgravures vindt men terug in een aantal andere uitgaven voor kinderen, onder andere in twee linnen prentenboekjes, beide met als titel *Nieuw Linnen Prentenboek*. Ook de serie *Sijthoff's Prentenboek* van tien stukjes in een klein kwartoformaat, met namen als *De Bel* en *De Spiegel*, was grotendeels met Fuhri's houtblokken gedrukt. Twintig jaar na de uitgave van de kinderprenten verscheen *Het nieuwste prentenboek* dat, op een wat kleiner formaat en met hier en daar afwijkende houtgravures, een tamelijk getrouwe kopie vormt van de prenten uit de serie *Sijthoff's prentenboek*.

Het *Prentenboek tot Nut van het Algemeen*, de bundeling van de eerste achttien Nutsprenten, verscheen in een oplage van enige duizenden. Sijthoff kreeg van het Nut 15 cent subsi-

die voor alle exemplaren die in de eerste zes weken werden verkocht. Hij kon deze aan de handel aanbieden voor 30 cent in plaats van 45 cent, terwijl de vaste verkoopprijs aan particulieren 60 cent bedroeg. Merkwaardig is dat de subsidie van het Nut de prijs voor de particulier niet verlaagde, maar de winst voor de handelaar verdubbelde.

Vier boekjes met als titel *Het leven in de wereld* bevatten een verzameling ambachten, beroepen en bedrijven, waarin de gravures van de overeenkomstige Nuts-prenten zijn voorzien van een gedichtje en daarbij nog een uitgebreide beschrijving. Het zijn uitgaven in de geest van een prentmagazijn, waarvoor Sijthoff kennelijk niet voldoende belangstelling kon opwekken om de serie voort te zetten. Onder de titel *Prentenboek voor Jongens en Meisjes* volgde nog een serie van dertig kleine boekjes, waarvan de illustraties voor een deel dezelfde zijn als van de Nuts-prenten.

Waar Fuhri en ook Schuitemaker erin slaagden door een goede redactie van de teksten in de prentenboeken, illustraties en verhaal tot een coherent, leesbaar en tamelijk interessant geheel te maken, hangen Sijthoffs prentenboeken veelal als los zand aan elkaar.

De wachter en de koopvrouw uit 'Ambachten', nummer 20 uit de serie 'Prentenboek voor jongens en meisjes'. Deze afbeeldingen werden eerder voor de Nuts-prenten gebruikt en komen ook voor in een uitgave onder de titel 'Het leven in de wereld'.

(Foto: collectie auteur)

EEN PRENT KOST EEN CENT

Van oudsher waren de kinderprenten goedkope drukwerken, waarvan de prijs voor vele generaties kinderen ongeveer gelijk bleef: één cent of het equivalent daarvan. Dat gold tenminste voor de prent in de eenvoudigste uitvoering: dus ongekleurd en op het goedkoopste papier gedrukt. Was de prent gekleurd, grof, met hier en daar een kleurvlek of keurig met een sjabloon en gedrukt op beter papier dan was de prijs hoger en kon deze oplopen tot een dubbeltje. Het overgrote deel van de los verkochte prenten was van de eenvoudigste soort, op het goedkoopste papier gedrukt en ongekleurd of slordig gekleurd.³³

Sijthoff was aanvankelijk van plan de Nuts-prenten in twee soorten uit te geven. De eerste soort werd door de departementen van het Nut verspreid. Deze werden op goedkoop papier van zes gulden per riem³⁴ gedrukt en bleven ongekleurd. Daarnaast zou een gekleurde uitgave verschijnen op beter, dus duurder, papier. De kosten voor een reeks van 48 prenten in een oplage van 50.000 stuks – in totaal dus bijna tweeënehalf miljoen prenten – bedroegen bijna f14.000,-; de opbrengst f15.000,-. De winst was dus gering en rekening houdend met de gratis prenten voor de leden van het Nut zou op de onderneming flink verlies worden geleden.

Sijthoff had echter bij het ontwikkelen van de reeks Nuts-prenten zijn doel al veel verder gesteld. De kostbare investering in de Nuts-prenten kon op vier manieren winst opleveren. Daarmee kwam hij in zijn calculatie tot het verbluffende winstcijfer van bijna f25.000,-.³⁵

De betere prenten, gekleurd en op goed papier en buiten de Nuts-kanalen om verspreid in een oplage van 20.000 stel, zouden bijna f6.000,- opleveren. Als deze tegelijk met de prenten voor het Nut werden gedrukt, telden alleen nog papier, inkt en drukloon als kosten. Daarbij kwam het prentmagazijn dat Sijthoff in navolging van Schuitemaker³⁶ wilde uitgeven voor de meer ontwikkelde jeugd als een week- of maandblad met informatieve teksten en geïllustreerd met dezelfde houtgravures. Sijthoff rekende erop dat de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen voor de leden een groot aantal abonnementen – 8.000! – zou gaan afnemen. Tot slot was er het plan om een almanak voor het Nut uit te geven, waarbij uiteraard weer van de houtblokken gebruik zou worden gemaakt.³⁷ Vooral de risicoloze uitgaven voor het Nut moesten winst opleveren en wel f15.000,-. Het is anders gelopen. Behalve de kleine serie Prenten tot Nut van 't Algemeen zijn deze uitgaven voor het Nut er nooit gekomen.

'Ambachten en bedrijven' uit de serie Nuts-prenten met zes typerende prentjes van beroepen. Uit de versjes worden kinderen over deze beroepen echter weinig wijzer.
(Foto: collectie auteur)

'Nieuwe uitvindingen' geeft een fraaie, gedetailleerde gravure van een stoomlocomotief met tender, maar het onderschrift is nonsens. De conducteur en baanwachter komen ook op andere Nutsprenten en in boekjes voor. (Foto: collectie auteur)

SIJTHOFF ALS VERZAMELAAR

De belangstelling van Sijthoff voor kinderprenten betrof niet alleen het uitgeven; hij was ook actief als verzamelaar van volks- en kinderprenten. Eigentijdse prenten van Nederlandse uitgevers waren in die tijd gewoon te koop en via zijn netwerk van relaties in België, Frankrijk en Duitsland kreeg hij ongetwijfeld veel prenten die daar op de markt kwamen. Om de oudere uitgaven te bemachtigen, was hij net als de huidige verzamelaars aangewezen op openbare verkopen, zoals die van de kinderboeken- en prentenverzamelaar G. van Rijn in 1884. Ook door middel van advertenties probeerde hij zijn verzameling uit te breiden. Zo plaatste hij in het *Nieuwsblad voor de Boekhandel* de volgende advertentie:

CENTS - KINDERPRENTEN.

Ik verzamel oude KINDERPRENTEN.

Mocht soms een der Confraters mij voor geld en goede woorden wat kunnen afstaan, dan zal mij dat aangenaam zijn.

Leiden, 22 Jan. 1889 A.W. Sijthoff³⁸

Of deze advertentie Sijthoff veel prenten heeft opgeleverd, weten we niet. Een overzicht van zijn verzameling, dat hij zes jaar later publiceerde, telt al meer dan 7.000 prenten.³⁹ Bijna driekwart hiervan zijn prenten van Belgische, Duitse of Franse herkomst. Slechts een klein deel betreft Nederlandse prenten uitgegeven voor 1800. Ook toen was het dus al moeilijk deze fraaie, naïeve centsprenten te bemachtigen. Sijthoff was één van de eersten die het belang van de prenten inzag. Hij was de eerste verzamelaar van kinderprenten in Nederland⁴⁰ en wellicht de enige die ook de eigentijdse uitgaven uit binnen- en buitenland waardeerde en verzamelde. Het is overigens merkwaardig dat Sijthoff niet alle door hem uitgegeven kinderprenten in zijn verzameling had.

'Een prent met een fontein...'. Een macedoine waarin rijmwoorden eindigend op '-ein' voor samenhang moet zorgen. (Foto: collectie auteur)

Met zijn verzameling kinderprenten stond Sijthoff ook een doel voor ogen: het uitgeven van een prachtwerk over centsprenten.⁴¹ Het is nooit tot deze uitgave gekomen. Mogelijk omdat de verschijning in 1910 van het eerste standaardwerk op het gebied van de volks- en

kinderprenten door Van Heurck en Boekenoogen zijn plannen doorkruiste.⁴² Het kan ook zijn dat Sijthoff, die al jarenlang een slechte gezondheid had, zijn einde voelde naderen. In december 1912 veilde Van Stockum's Antiquariaat in Den Haag zijn verzameling. Uit de catalogus blijkt dat Sijthoff 9.635 kinderprenten had verzameld, waarbij dubbele exemplaren niet zijn meegeteld.⁴³ De circa 2.200 Nederlandse prenten werden gekocht door de Amsterdamse veilinghouder en antiquaar Bom⁴⁴ voor f800,-.⁴⁵ F.G. Waller was een relatie van Bom⁴⁶, zodat het aannemelijk is dat Sijthoff mede heeft bijgedragen aan de vorming van de grootste centsprentenverzameling in Nederland: de collectie Waller, thans in het Rijksprentenkabinet. A.W. Sijthoff overleed een half jaar later op 83-jarige leeftijd.

OVERZICHT VAN DE KINDERPRENTEN VAN SIJTHOFF

Hier volgt een overzicht van de prenten in de drie prentseries die Sijthoff heeft uitgegeven. Na het volgnummer komt de titel van de prent of, bij afwezigheid van een titel, de eerste tekstregel, dan een korte omschrijving van enkele afbeeldingen en het aantal houtgravures - waarbij '2x3 hgs.' betekent: twee rijen van drie houtgravures- en het aantal verzen (vss). Tot slot de signaturen die op de prent voorkomen. Het vermelden van een naam of de initialen betekent dat deze op ten minste één afbeelding voorkomt; niet dat alle gravures op de prent van deze hand zijn. De meeste gravures zijn anoniem.

De serie *Sijthoff's Prentenboek* is volledig aanwezig in de verzameling Waller in portefeuille v en in de Deventer Musea; de *Prenten tot Nut van het Algemeen* zijn eveneens volledig aanwezig in de verzameling Waller. Alleen van de prenten uit de serie *Nieuwe Hollandsche Kinderprenten* is de vindplaats in de lijst opgegeven, omdat deze serie in geen enkele openbare verzameling compleet aanwezig is. Hierbij wordt verwezen naar: de verzameling Waller, portefeuille v (WaV), de Atlas van Stolk (AvS), de Deventer Musea (DM) en de verzameling Borms-Koop (BK). Enkele prenten uit deze serie zijn mij nog onbekend.

Sijthoffs Prentenboek (24 ongenummerde prenten)

- Allerlei., o.a. twee wandelende heren, handlezen en vioolspeler met lijk (?) op een ladder, 8 hgs., 1 vs, sign.: C. Rochussen.
- Allerlei., o.a. vluchtende ruiter, varkensscheerders en man met degen, 12 hgs., sign.: Stam, KB, Andrew Best Leloir, PF, C.R.
- Allerlei., o.a. mannen en bedelaar, twee visvrouwen en dragen van een dode, 8 hgs., sign.: CL, I v Hove, C. Rochussen.
- Allerlei., o.a. siervaas met bloemen, kussend paar in een kerk en ornament met herten, 8 hgs., sign.: ED R, CO, KT.
- Allerlei., o.a. man bij een deur, gezelschap in een kajuit en zakkenroller, 8 hgs., sign.: FK, ALB, AE Mercier, F. Spyers, Mareys.
- Allerlei., o.a. schaken, visser en dames te paard, 8 hgs., sign.: KB, Satm, CL, GA, Andrew Best-Leloir, K Girardet, C.R.
- Allerlei., o.a. dame te bed met een boek, drinkkan en diligente met vierspan, 9 hgs., 9 vss., sign.: CL.
- Allerlei., o.a. stadsgezichten, een fontein en meisjeshoofden, 8 hgs., 1 vs, sign.: E Forest, C.
- Staalkaart van onze natuurgenoeten., o.a. skiloper, inboorlingen en druivenplukker, 8 hgs., vss., sign.: A Marat, v.A.
- Staalkaart van onze natuurgenoeten., afbeeldingen van exotische personen o.a. een zittende steltloper, 9 hgs., sign.: SAR, A.
- Rijm-prent., o.a. spelende kinderen, wapen (van Leiden) en biddende monnik, 12 hgs., sign.: FK.
- Rijm-prent., o.a. dolk in schede met tas, optocht van uitheemse vrouwen en ridder, 8 hgs.
- Rijm-prent., allerlei taferelen o.a. pianospeler, militair en olifant onder een waringaboom, 11 hgs., sign.: Dehulner, GB Watties, C. Rochussen, S. Sly.
- Rijm-Prent., o.a. bedelaars aan de deur, arm gezin, en galadiner in grote zaal, 7 hgs.
- Rijm-prent., o.a. biddende geestelijke, grot en edelman met knaap, 13 hgs., sign.: C. Rochussen.
- Rijm-prent., o.a. drie vrouwen met een schrijver, kerkgebouw en ossendrijvers, 8 hgs., vss., sign.: Le Gogol.
- Rijm-prent., o.a. een luipaard, bedevaartganger en ruiter met speer, 11 hgs., sign.: v.A., C.R.
- Landschappen. enz., o.a. Indisch landschap met wandelaar, schepen op de rede van Batavia en watervallen, 8hgs., sign.: S Sly.
- Kerken, enz., o.a. exterieur van kerken, huwelijksluiting en processie, 8 hgs., 1 vs, sign.: Bron, v Arum, C. de Kruijf, Cranendonq, DT.
- Schepen enz., o.a. reddingsboot bij schip in nood, Neptunus en zeilschepen op de rede, 7 hgs., 4 vss.
- Een prent met een fontein, voorts verschillende soorten porcelein..., o.a. strijder met bijl en schild, fonteinen en kastelein, 9 hgs., sign. PB of PR.
- Alphabet door elkaar gezet., met de letters J,C,H,A,E,B,I,D en G, 9 hgs., sign.: W v Hove, Kachelo.
- , Vervolg-alphabet., met de letters L,N,M,O,P,R,S,V en W, 9 hgs., sign.: C. Rochussen, S Sly, RO, Stam, Mabekl.
- , Vervolg-alphabet., met de letters K,Y,Z,Q,F,X,T en U, 8 hgs., sign.: Hare.

Prenten tot Nut van het Algemeen

- 1 *Vaderlandsche geschiedenis.*, o.a. Radboud, Willibrordus en Bonifacius, 5 hgs., 5 vss.
- 2 *Ambachten. Bedrijven.*, o.a. loodgieter, gereedschap, tuinman, smid en koopvrouw, 2x3 hgs., 6 vss., sign.: v Arum.
- 3 *Nederlandsch Oost-Indië.*, o.a. Indische personages, landschap en tempel, 2x3 hgs., 6 vss.
- 4 *Allerlei uit het Leven.*, o.a. spelende kinderen, militairen en zeilschip, 2x3 hgs., 6 vss.
- 5 *Ambachten. Bedrijven.*, o.a. smid, kuiper, loodgieter en koopvrouw, 2x3 hgs., 6 vss.
- 6 *Bijbelsche Geschiedenis.*, taferelen uit het Nieuwe Testament, 2x3 hgs., 6 vss.
- 7 *Natuurlijke Geschiedenis.*, dieren, 7 hgs., 7 vss.
- 8 *Nederlandsche Hoofdgebouwen.*, o.a. de schouwburg, Oostersluis en Waag te Amsterdam, 2x3 hgs., 6 vss.
- 9 *Vaderlandsche Geschiedenis.*, o.a. Philips II, Alva, Brederode, Willem I, 2x3 hgs., 6 vss.
- 10 *Bijbelsche Geschiedenis.*, taferelen uit het Oude Testament, 2x3 hgs., 6 vss., sign.: v Arum.
- 11 *Ambachten, Bedrijven.*, o.a. hoedenmaker en -maakster, letterzetter en omroeper, 2x3 hgs., 6 vss.
- 12 *Nieuwe uitvindingen.*, locomotief en tender, baanwachter, conducteur en het station van 's-Gravenhage, 5 hgs., 5 vss., sign.: Stam, Weissenbruch.
- 13 *Nederlandsch Oost-Indië.*, Indische personages, 7 hgs., 7 vss.
- 14 *Bijbelsche Geschiedenis.*, o.a. Christus' geboorte, Johannes de Doper en Herodes, 2x3 hgs., 6 vss.
- 15 *Het Nederlandsche Leger. De Jagers.*, o.a. onderofficier, hoornblazers en officier, 2x4 hgs., 8 vss.
- 16 *Stadsgezichten - Leyden.*, o.a. het Gerecht, de Hooglandsche kerk, de haven en de Hoogeschool, 7 hgs., 5 vss., sign.: Arum.
- 17 *Natuurlijke Geschiedenis.*, o.a. de tapir, de zwarte en gele vliegenvanger, tijger en uil, 7 hgs., 6 vss.
- 18 *Ambachten. Bedrijven.*, o.a. visverkoopster, nachtwacht, drogist en rechter, 2x3 hgs., 6 vss.
- 19 *Ambachten. Bedrijven.*, o.a. metselaar, zeefmaker, uitdrager en timmerman, 8 hgs., 8 vss., sign.: v Arum.
- 20 *Natuurlijke geschiedenis.*, dieren, 8 hgs., 8 vss., sign.: Weissenbruch, VdL, RD, JWS, R.D.

Nieuwe Hollandsche Kinderprenten

- 1 *Eer ons lichtje gaat begeven...*, allerlei taferelen, 3x3 hgs., 9 vss., verz. WaV, BK.
- 2 *Zoo maalden, kleur en ontwerp machtig...*, o.a. schilder, huiselijk tafereel rond een schilderij en begrafenisstoets, 3x3 hgs., 9 vss., verz. WaV.
- 3 Onbekend.
- 4 *Zulk pretje kan de kleinen streelen...*, o.a. kinderen bij vader met een trekpoep, brand en een Zwitser, 3x3 hgs., 9 vss., sign.: CL, verz. WaV.
- 5 (Zonder titel), o.a. twee mannen bij een mand, arm gezin en bedelares, 10 hgs., verz. WaV.
- 6 *Twee duifjes in een bennetje / gesloten door een pennetje...*, o.a. jongen met vogelkooi, twee vrouwen aan tafel en man met ooeivaar, 9 hgs., sign.: VA, verz. WaV.
- 7 Dierprent, (details onbekend).
- 8 *Ziet nu door noodweêr 't schip vergaet / Hoe raadloos Robinson hier staat...*, Robinson Crusoe 1^e deel, 3x3 hgs., 9 vss., verz. DM.
- 9 *Hier zien wij weêr den nijvve man / aan 't koken in een groote pan...*, Robinson Crusoe 2^e deel, 3x3 hgs., 9 vss., verz. WaV.
- 10 *Hier ziet gy Robinson gereed / tot werken aan zijn makkers kleed...*, Robinson Crusoe 3^e deel, 3x3 hgs., 9 vss., verz. AvS, BK.
- 11 (Zonder titel of tekst), afbeeldingen van krijgslieden, 12 hgs., sign.: F.W., H.W., M.D., verz. AvS.
- 12 *Gij kunt op het kantoor wel blijven / maar Albert! stoor pa niet bij het schrijven...*, o.a. vader en zoon bij een bureau, koets met vierspan en dames te paard, 3x3 hgs., sign.: CL, DB, verz. WaV, BK (variant).
- 13 *Jan gaat naar school om wat te leren / met boeken en schriften goed beladn...*, o.a. jongen met een hond, joodse marskramer en Adriaan vult zakken, 3x3 hgs., verz. WaV.
- 14 *Ambachten en beroepen*, (details onbekend).
- 15 *Zie hem op hooge laarzen stappen / Hij gaat naar 't land om turf te trappen...*, komische personages, 15 hgs., 15 vss., sign.: FK (5), 9 Stam, SV., verz. WaV.
- 16 Onbekend.
- 17 Onbekend.
- 18 (Zonder titel of tekst), allerlei taferelen, 4x3 hgs., sign.: I Weissenbruch, E Vermeer, H ten Kate, verz. AvS.
- 19 *'t Volk kan in Rome's glorie-dagen / roem op wedrenspelen dragen...*, o.a. ruiter te paard, koets en pianospelen, 4x4 hgs., verz. WaV.
- 20 (Zonder titel of tekst), allerlei taferelen, 4x5 hgs., sign.: C Rochussen, verz. AvS.
- 21 *Dat 's een tafreeltje, lief en schoon / het ezeltje geheel de toon...*, o.a. ezel in de bergen, St Hubertus en afscheid van een landverhuizer, 4x4 hgs., 16 vss., verz. WaV.
- 22 *Ziet! Kaïn, met geheven knots / trekt op zijn broeder Abel los...*, taferelen uit de bijbel, 4x4 hgs., 16 vss., verz. WaV.
- 23 *Het zonlicht daalt, lief, leerzaam, stil / zit hier nog een kinderpaar...*, o.a. lezend stel, consult van een arts en Graaf Cranz, 4x4 hgs., 16 vss., verz. WaV.
- 24 *Ja, of ge al pruttelt of veel praat, / wij weten met die klanten raad...*, o.a. man gaat de cel in, man met groot zwaard en vrouw met schoenen in de hand, 3x4 hgs., 12 vss., sign.: KB, L, R, S, F Vermeer, verz. WaV.
- 25 *Zoo was in vroeger eeuw de dragt, / in Frankrijk van des konings wacht...*, militairen en krijgers uit verschillende landen in vroegere tijden, 14 hgs., 14 vss., verz. WaV.
- 26 *Waar Rembrands eskunst praat, / wordt zij met goud betaald...*, o.a. schilder, een komeet en Assepoester, 4x4 hgs., 16 vss., verz. WaV.
- 27 *Wat zal dat jagerje genieten, / wanneer hij straks mag schieten...*, o.a. een jager, een clown en een joods priester, 4x5 hgs., 20 vss., verz. WaV.

- 28 Weet kindren! stoot die man zijn benen, / hij voelt het niet meer als voorhenen..., o.a. een man met twee houten benen, vrouw met gewichten aan het haar en een man met slaapmuts, 4x5 hgs., 20 vss., sign.: VA, Pyers., verz. WaV.
- 29 De hoogepriester die den tolk, / bij God was voor het gewone volk..., o.a. deftige dame, monnik, heer en hond, 3x5 hgs., sign.: CR, verz. WaV.
- 30 Wat tooi van bloemen! zeg mij herder / waarom 't gazeltje opschrikt?..., o.a. man met hinde, Zwitsers gezin en drie heren bij een kerkhof, 10 hgs., 10 vss., sign. D Bles, E Verveer, verz. WaV.
- 31 Steekt afl en brengt het laatst vaarwell! / dat galmt van deze rots..., o.a. vertrek van een zeilroeiboort, rustende man en een man in een kano, 9 hgs., 9 vss., verz. WaV.
- 32 Als gij daar Reintje zitten ziet, / zoo luchtig en zoo loos..., o.a. vos, pauw, slang, stier, toekanraaf, 19 hgs., 19 vss., verz. WaV.
- 33 Komt ons, met muts met bellen. / -die nar- wat nieuws, wat raars vertellen..., o.a. clown, theatergroep en poppekast, 12 hgs., 12 vss., sign.: FK., verz. WaV.
- 34 Dáár, waar de rijstplant groeit en tiert, / en langs de velden golft en sliert..., afbeeldingen van Oost-Indië, 4x2 hgs., 6 vss., verz. WaV.
- 35 Kwaakt het kikkertje in de plas, / werpt met kluit noch steen..., o.a. kikvors, reiger en leeuw, 4x3 hgs., 12 vss., sign.: FK., verz. WaV.
- 36 Ik sta nu druk weér drop te snijen, / veel gaat hier om in drogerijen..., ambachten en beroepen, 2x4 hgs., 8 vss., verz. WaV.
- 37 Het groot badhuis te Scheveningen..., bekende gebouwen, 12 hgs., 12 vss., verz. WaV, BK.
- 38 Indien 'k een beestje als dit bezat, / en 't voor mijn bokkenwagen had..., o.a. antilope lama en hyena, 7 hgs., vss., verz. WaV.
- 39 Wie licht wil hebben langs de wand..., o.a. kandelaar, kop chocolade en theepot met kom, 19 hgs., 19 vss., verz. AvS, BK.
- 40 Tikketik! zoo gaat dat alle dagen..., ambachten en beroepen, 2x4 hgs., 8 vss., verz. WaV.
- 41 Dat is een trekpot voor de pronk..., o.a. sierpotten, rijtuig en chaise longue, 10 hgs., vss., verz. DM.
- 42 Vorst Darma was een Indisch vorst, / hij vond de theedrank uit..., o.a. theepluk, zijdeteelt en inlanders bij hun hut, 7 hgs., 7 vss., sign.: A.C, Siti, Landell Q Gray., verz. AvS.
- 43 Nog, Bloemaert, is uw teekenboek, gids voor den kunstenaar..., bekende Nederlanders, o.a. Bloemaert, Boerhaave en De Ruyter, 12 hgs., 12 vss., sign.: EZ, verz. AvS.
- 44 Verheven, onnavolgbaar schoon..., schilders en schrijvers, o.a. Bilderdijk, Byron en Abraham á Santa Clara, 3x4 hgs., 12 vss., sign.: HB, verz. BK.
- 45 Boertje! zijt gij moe? / drink maar lustig toe..., o.a. drinker, boer met zeis en edelman, 4x5 hgs., 20 vss., verz. WaV.
- 46 Ziet! in zijn schouw de visscher staan, / om met zijn gebbe in handen..., o.a. visser, kalkoven bij Valkenburg en pijproker, 9 hgs., 9 vss., sign.: Mercier., verz. WaV.
- 47 Onbekend.
- 48 Ziet gij dit tweetal biddend daar?..., o.a. kinderen bij een graf, gezin aan tafel, moeder bestraft een kind, 10 hgs., 10 vss., verz. BK.

Materiaal uit de volgende archieven is gebruikt

1	Gemeentearchief Amsterdam	Nutsarchief	GAA 211. stuknummer
2	Gemeentearchief Leiden	Nutsarchief	GAL Nut. stuknummer
3	Universiteitsbibliotheek Leiden	Sijthoff-archief	UBL Syt. jaar. stuknummer
4	Archiefdienst Kennemerland Haarlem	Atlas	ADK. stuknummer
5	Bibliotheek van de Koninklijke Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels	Mappen Prospecti en Personalial	BibVer PPA. mapnr. stuknr.
6	Veen Uitgeversgroep Utrecht	Sijthoff-archief	Veen

Met dank aan mevrouw E. Hogenbirk van de Veen Uitgeversgroep en mevrouw N. Spahr-van den Hoek van de Deventer Musea voor hun medewerking bij mijn onderzoek en de heer T. Gielen voor het onderzoek naar de berichten over centsprenten in het *Nieuwsblad voor de Boekhandel*.

NOTEN

- In 1851 drukte Sijthoff zijn eerste kinderboek voor de Leidse uitgevers Schreuder en Van Baak: *Waar de liefde woont, gebiedt de heer den zegen* door H.J. Brill, met zes handgekleurde steendrukken.
- Gulden boeske voor lieve kleinen*, Leiden, Directie der Houtgraveerschool (= Sijthoff), (1853). Het prospectus vermeldde: '6 vel, klein 8vo, prijs f1,25, pp f1,80; uitgave van de Leidsche Houtgraveerschool, gedrukt met gulden hoofdletter en lijnen, allegorische groenen rand en versierd met vignetten. Band Gebr. Van den Heuvel, 's Hage; donkerbruin stempel en verguld op snede. wg A.W. Sijthoff, directeur der houtgraveerschool' (BibVer PPA zonder nummer, oktober 1853).
- Een overzicht van de Sijthoff-uitgaven van 1851 tot 1951 is te vinden in het jubileumboek van de uitgeverij: [S.G. van Looy], *A.W. Sijthoffs uitgeversmaatschappij N.V. Leiden 1851 - 1951*, Leiden, 1950.
- De kinderprenten in houtgravure of lithografie gedrukt op machinaal vervaardigd houthoudend papier uit de 'industriële periode', ruwweg na 1850, ondervinden weinig belangstelling van verzamelaars en onderzoekers. Maurits de Meyer, *De volksen kinderprent in de Nederlanden*, Amsterdam/Antwerpen, De Standaard, 1962, vermeldt de prentseries van Sijthoff, maar somt alleen van de prenten van de Nuts-serie de titel en het aantal afbeeldingen op. De beide andere series karakteriseert hij kort.
- Sijthoff in een circulaire van juli 1855 aan collega-drukkers: de gewone pers haalt 2.500 vel per dag; de snelpers bereikt 10.000 vel per dag. De extra arbeidskosten waren beperkt: slechts 20 cent per dag voor twee kinderen (!), op een totaal van f1,90 aan drukloon per dag (BibVer PPA 523.3).
- Onder traditionele kinderprenten worden verstaan prenten van houtblokken gedrukt op de handpers.

- 7 De eerste bemoeienis van het Nut met de kinderprenten dateert van 1798. Er werd een Commissie voor de Schoolprenten geïnstalleerd die in de eerste decennia van de negentiende eeuw door verschillende uitgevers een vijftigtal kinderprenten liet uitgeven.
- 8 De deelname was aan strikte regels onderworpen, die waren vastgelegd in het *Programma Schoolprenten* en moest anoniem gebeuren (GAL-Nutsarchief 72/1). Een verzegeld naambriefje van de uitgever met daarop een spreuk verbond bij bekroning de naam van de uitgever met de inzending voorzien van dezelfde spreuk. Van niet-bekroonde inzendingen zou het naambriefje worden vernietigd, waardoor de anonimiteit van verliezers gewaarborgd bleef. Sijthoffs inzending ging vergezeld van de spreuk: 'Prenten tot Nut van het Algemeen'.
- 9 Ook Schuitemakers inzending was anoniem onder de spreuk 'Groote zaken hebben doorgaans een trage geboorte' (GAL Nut 72/3). Uit de notulen van de bestuursvergadering van het Nut op 5 februari 1856 blijkt echter dat Schuitemaker zijn monsters terugvraagt '...vroeger bij prijsdinging ingezonden'. Hierdoor werd Schuitemaker mij als tweede inzender bekend (GAA 211.28). Het is merkwaardig dat Schuitemakers prenten niet bekroond werden. Deze prenten lijken qua vorm en inhoud beter in het Nuts-streven te passen dan Sijthoffs prenten. Mogelijk wilde het Nut geheel nieuwe prenten en viel Schuitemaker buiten de prijzen, omdat hij putte uit zijn bestaande prentfonds dat toen met 192 prenten compleet was. Overigens gebruikte Sijthoff ook oude blokken voor het samenstellen van zijn Nuts-prenten.
- 10 Bij een prijscalculatie, die Sijthoff voor het uitgeven van kinderprenten maakte, gebruikte hij de uitgaven van Schuitemaker als voorbeeld (UBL Syt 1853.39).
- 11 UBL Syt 1853.22.
- 12 De Handelingen van de Algemene Vergadering van het Nut in augustus 1854 vermeldde dat 'de inzending onder de spreuk '[Prenten] Tot Nut van het Algemeen' de best gekeurde verzameling kinderprenten 'was'. De naam van de inzender, A.W. Sijthoff te Leiden, werd op deze vergadering bekendgemaakt (GAL Nut 72/3 p. 5).
- 13 Nieuwsblad voor de Boekhandel, 15 oktober 1854.
- 14 Prentenboek uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, z.p.l., Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, (1854).
- 15 In oktober 1854 berichtte de secretaris van het Nut, Van Hees 'dat de beschikbare som van f500,- te bedoelden einde U zal worden toegekend' (GAA 211.531 p 348). Omdat dit geld kennelijk voor bepaalde, niet nader omschreven uitgaven was bestemd, neem ik aan dat hierin niet de prijs van f300,- is begrepen.
- 16 Prentenboek tot Nut van het algemeen, verzameling van ruim honderd houtgravuren van allerlei aard met bijschriften, Leiden, A.W. Sythoff, (1855). De twee mij bekende exemplaren van dit boek bevatten slechts 17 prenten. De prent met nummer 12 over nieuwe uitvindingen met onder andere een grote afbeelding van een stoomlocomotief met tender ontbreekt. Ook prent 19 en 20 ontbreken hierin, mogelijk waren deze nog niet in de handel. In 1857 adverteert Sijthoff nog voor slechts 18 Nuts-prenten (Nieuwsblad voor de Boekhandel, 9 juli 1857).
- 17 Blijkens de notulen van een bestuursvergadering in 1856 worden de departementen opgeroepen voor de herdruk van de prenten voorstellen tot wijziging in te dienen bij J. Brester, geëmmiteerde voor de schoolprenten van het Nut (GAA 211.28 p. 321).
- 18 Brester in een brief aan Sijthoff. Brester stelt hierin ook nog voor dat Charles Rochussen de tekeningen zal maken en de teksten kunnen dan worden ontleend aan de *Kindergedichten* van J.P. Heije. Heije, hoofdbestuurslid van het Nut, had Sijthoffs prenten overigens afgekeurd (UBL Syt 1857.58).
- 19 Sijthoff heeft het Nut kennelijk rechtstreeks om drukopdrachten gevraagd. Van Hees, algemeen secretaris van het Nut, bericht Sijthoff op 25-1-1855 dat er voorlopig voor (school)boeken geen drukopdrachten te verwachten zijn. In dezelfde brief raadt Van Hees af de serie Nuts-prenten nog vóór augustus tot 24 uit te breiden (UBL Syt 1855.93).
- 20 In een brief van 3-8-1857 schrijft Van Hees: '...indien de band der Maatschappij (de onderwerping van de drukproeven aan haar oordeel) voor uwe onderneming als uitgever te belemmerend mogt worden bevonden, gij loslating daarvan officieel van het Hoofdbestuur behoort te verzoeken. Of dit echter in uw wezenlijk belang zou zijn, meen ik in twijfel te trekken' (UBL Syt 1857.73).
- 21 R. van der Meulen, Een veertigjarige uitgeversloopbaan, Amsterdam, P.N. van Kampen, 1891, p. 37.
- 22 In zijn (anonieme) aanbiedingsbrief Een woordje van toelichting vraagt Sijthoff 'minzaam [...] om eene beoordeling voor den 15den Februarij a.s. en wel om voor den inzender hoogst gewigtige redenen, die hij nu niet vermag mede te deelen, maar hem zouden verplichten de anonimiteit op te heffen ten nadeele dezer inzending' (UBL Syt 1853.22). De 'gewichtige redenen' zijn vermoedelijk Sijthoffs haast om de kinderprentenmarkt op te gaan, waarvoor het papier al klaarligt en productiecapaciteit is vrijgehouden. In het voorjaar gaat zijn verkoper Faber al op pad met de prenten.
- 23 Deze benaming is ontleend aan Maurits de Meyer en slaat op enkele prentenboekjes met die naam, die met dezelfde houtblokken gedrukt werden (De Meyer, op. cit. (noot 4), p. 311).
- 24 Onder andere in: W.J. van Zeggelen en A. Ining, Nieuw Nederlandsch prentenboek, 's-Gravenhage, K. Fuhri, 1848.
- 25 Verkoper Faber in een brief aan Sijthoff: 'ofschoon wij de 4000 exemplaren allen, of stellig voor het grootste gedeelte zullen opruimen (sic), blijven de prentenboeken van dhr. Schuitemaker uit Purmerende - één van de lastigen concurrenten - en omdat deze allen zwart zijn is een reden te meer om de gekleurde van Ued. te blijven aanbieden' (UBL Syt 1856.37).
- 26 Het grootste prentenboek, verzameling van meer dan 200 houtgravuren van allerlei aard; met opschriften, bijschriften en rijmen voor kinderen van alle lengte en dikte en ook voor - geen kinderen - meer, Leiden, A.W. Sythoff, (1854).
- 27 J. Schenkman verklaart zich in een brief aan Sijthoff bereid om teksten bij de platen te maken: 'wat de geest aangaat, dit hangt grootendeels van de prenten zelve af en overigens is het mij onverschillig of Ued. die op hoogst ernstige toon of wel op meer luimige wijze wilt hebben vervaardigd' (UBL Syt 1856.90).
- 28 Uit de naamlijst van leden van het Nut blijkt dat A.W. Sijthoff in 1850 als lid van het Nut is ingeschreven. Hij is nooit uitgeschreven, zodat kan worden aangenomen dat hij tot zijn dood lid is gebleven (GAL Nutsarchief nr 2).
- 29 Brief van het Nuts-departement Vlissingen aan Sijthoff waarin het departement verklaart geen oordeel te willen geven over de Bijbelsche Platen, omdat het voorstel op de Algemene Vergadering van het Nut is afgestemd (UBL Syt 1857.49).
- 30 W.A. Elbers, predikant te Leiden, verklaart in een brief van 24-8-1857 aan Sijthoff, dat de prenten 'met zorg en nauwlettend-

- heid zijn uitgekozen en zich door de netheid van uitvoering gunstig onderscheiden bij hetgeen het buitenland tot dusverre (...) heeft opgeleverd' (UBL Syt 1857.156).
- 31 In 1860 houdt het Nut zich bezig met de ontwikkeling van een serie van 20 schoolplaten met een leerlingenboek en een onderwijzershandleiding voor het landbouwonderwijs (GAA 211.198).
- 32 Dit prentenboek verkocht Sijthoff gekleurd voor 45 cent en ongekleurd voor 26 cent aan de handelaren, de particuliere prijs bedroeg 60, respectievelijk 35 cent.
- 33 De verkoop van gekleurde prenten was voor de uitgever en de handelaar veel lucratiever dan van 'zwarte prenten'. Gekleurde prenten waren ten minste een halve cent duurder. De kleurkosten bedroegen voor Sijthoff per riem slechts 0,50 of circa 0,1 cent per prent.
- 34 Een riem papier was vanouds 480 vel of 20 boek van 24 vel. Uit één riem papier verkreeg men door versnijden 4 riem prenten van het centsprentenformaat. Vanaf ongeveer 1850 wordt ook wel gerekend met 500 vel in een riem.
- 35 Nadat Van Arum Sijthoff had aangeraden aan de prijsvraag van het Nut deel te nemen, stelde Sijthoff een begroting op die door Van Arum werd gecontroleerd en van commentaar voorzien. In deze begroting worden oplagen, kosten en baten van al deze uitgaven op een rij gezet (UBL Syt 1852.93 en 1853.39).
- 36 Schuitemaker benutte zijn houtgravures door naast de losse prenten ook bundels van gelijksoortige prenten uit te geven in de reeks *Groot en Goed*. Verder werden de gravures benut voor periodieke uitgaven in kwarto onder de titel *Prenten-magazijn* voor de *Jeugd* door G. van Sandwijk. Bij de gravures werd nog heel wat toepasselijke tekst gevoegd, waardoor er een leesbaar en informatief geheel ontstond.
- 37 Samen met uitgever Kruseman heeft Sijthoff van 1855 tot 1865 de *Geillustreerde Almanak* uitgegeven. Het had de almanak voor de leden van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen moeten worden. Het Nut is hierop echter niet ingegaan (Van der Meulen, op. cit. (noot 21), p. 57).
- 38 *Nieuwsblad voor de Boekhandel* 22 januari 1889, p. 38.
- 39 *Kinderprenten in het bezit van A.W. Sijthoff te Leiden, Leiden*, 1895.
- 40 Verzamelaar C. van Veen in een interview in de *Haagsche Courant* van 18-9-1971.
- 41 Van der Meulen, op. cit. (noot 21), p. 156.
- 42 E.H. van Heurck en G.J. Boekenoogen, *Histoire de l'imagerie populaire flamande et de ses rapports avec les imageries étrangères*, Brussel, G. van Oest & Cie, 1910.
- 43 *Catalogue d'une belle collection d'estampes [...]* Collection A.W.S. Leide, Den Haag, Van Stockum, 1912.
- 44 *Nieuwsblad voor de Boekhandel* 20-12-1912. Het bericht vermeldde uitgever G. Theod. Bom als koper. Waarschijnlijk is dat de antiquaar H.G. Bom de prenten kocht.
- 45 De collectie bevatte slechts circa 150 prenten van voor 1800 en meer dan duizend prenten uit de industriële periode. Het bedrag van 800 gulden was bijzonder hoog.
- 46 De antiquaar H.G. Bom kocht op een veiling in 1906 voor Waller een groot aantal centsprenten uit de verzameling De Vicq-Carbasius.

ANTIQUARIAAT HENK VAN DER BURG

Dumasstraat 263, 3076 HL Rotterdam Geopend: donderdag en vrijdag 11.00 – 17.00 uur.
Tel. 010 4848632 06 10924942 Fax 0104195949 Email: info@henkvandenburg.com
<http://www.antiqubook.nl/burg>

SPECIALISATIE:
Nederlandse en Vertaalde literatuur
Poëzie
Literaire tijdschriften

GROTE COLLECTIE
Architectuur, Kunst, Scheepvaart
Topografie Rotterdam

CATALOGI GRATIS OP AANVRAAG

Boeken te koop gevraagd – worden bij u thuis opgehaald – contante betaling